

[1875–1930]

Eugeen Van Mieghem

EN DE GROOTE OORLOG 1914–18

ERWIN JOOS

Eugeen Van Mieghem [1875–1930]

EN DE GROOTE OORLOG 1914–18

ERWIN JOOS

↑ **MAX ROOSES**
[1839-1914]
foto, ca. 1905
verz. Letterenhuis

→ **ROLAND BAETENS**
MET BURGEMEESTER
BART DE WEVER
foto, stadhuis Antwerpen,
8 mei 2015
privéverzameling

Inleiding

Dit boek is het vijfde in de reeks over periodes of thema's uit het oeuvre van Eugeen Van Mieghem (1875–1930). Eerder verschenen publicaties over zijn jeugdwerk, de periode rond 1912, de art-deco-periode en de landverhuizers van Red Star Line.

Uit het boek *Antwerpen rond 1899* bleek dat Van Mieghem toen deel uitmaakte van de Europese avant-garde. Door de vroege invloed van Munch en Steinlen op zijn jeugdwerk staat Van Mieghem met zijn tekeningen en pastellen uit die periode op het niveau van de werken rond 1900 door Pablo Picasso, Käthe Kollwitz en Kees van Dongen. Twee tenoren van de Belgische kunstkritiek, Pol de Mont en Octave Maus, bewonderden zijn gedreven persoonlijke stijl en originele onderwerpen. Maus liet hem in 1901 naast o.a. Renoir, Monet, Cézanne, Vuillard en Hodler deelnemen aan de salon van La Libre Esthétique en in 1904 omschreef hij de kunstenaar als “un maître de demain”. Helaas werden zijn virtuoze werken op papier in het conservatieve Antwerpen van toen gewaardeerd noch gekocht. In maart 1905 verloor hij zijn geliefde vrouw Augustine Pautre op 24-jarige leeftijd aan tuberculose, een persoonlijk drama waardoor hij na zijn deelname aan de salon van Kunst van Heden in juli 1905 niet meer zou exposeren tot 1910. Die periode van bijna 5 jaar artistieke stilte betekende dat hij volledig uit de aandacht verdween van verzamelaars en kunstcritici.

Pas vanaf maart 1910 nam Van Mieghem opnieuw deel aan groepstentoonstellingen. Zijn eerste individuele expositie in november 1912 overtuigde menig kunstcriticus en kunstliefhebber. Dankzij Frans Franck en de vereniging Kunst van Heden die hij beheerde, werd Van Mieghem daarna op groepstentoonstellingen in Nederland en Duitsland getoond naast de beroemdste Belgische kunstenaars uit die tijd. Hij behoorde kort voor de Eerste Wereldoorlog tot een selecte groep beloftevolle, jonge, Belgische kunstenaars. Begin 1914 werd hij net als Rik Wouters lid van de vereniging Kunst van Heden. De Duitse inval van 4 augustus 1914 en de deelname van België aan de Grote Oorlog betekenden voor de kunstenaar een breekpunt in zijn verdere doorbraak. Voor de tweede keer in zijn leven was het levenslot hem niet gunstig

gezind. Dit boek over zijn oorlogsoeuvre geeft een chronologisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen die de kunstenaar tijdens de Eerste Wereldoorlog beleefde of via de toenmalige pers of Duitse propaganda vernam. Ook besteed ik in het boek aandacht aan de perikelen van sommige Vlaamse politici in die moeilijke periode. Sommige vrienden en kennissen van de kunstenaar kozen voor het activisme, anderen veroordeelden elke samenwerking met de bezettende Duitse macht.

Graag draag ik dit boek op aan wijlen prof. em. dr. Roland Baetens. De historicus genoot een uitstekende wetenschappelijke reputatie, en zijn oud-studenten aan de Universiteit Antwerpen bewaren mooie herinneringen aan hem. Door ons beider lidmaatschap bij de afdeling Metropool van de Orde van den Prince werden wij vrienden. In het tijdschrift van de vereniging schreef Roland in 2002 een bijdrage over Van Mieghem: “Hij verdient in meer dan één opzicht de aandacht van wie begaan is met het kunstleven in Vlaanderen. Als geen ander gaf hij de wereldhaven van rond de eeuwwisseling een menselijk gelaat... Unieke getuigenissen die uitstijgen boven tijd en plaats.” Toen ik hem korte tijd nadien zijn steun vroeg om de oude gebouwen van Red Star Line van de sloop te redden, was hij onmiddellijk bereid te helpen om het historische complex een museale bestemming te geven. Samen ondernamen wij de nodige stappen in de pers en de politiek. De rest is geschiedenis.

Erwin Joos

← **DUITSE ULANEN**
pastel, ca. 1914,
41 x 64 cm
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum

▄ **ABGEBRANNTTE
HÄUSER IN BATTICE
[BELGIEN]**
prentkaart, 1914
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum

Het eerste treffen met Belgische militairen vond plaats in Thimister, waar het tweede regiment lansiers patrouilleerde. Om 10.30 uur werd Antoine Fonck, op weg van Luik naar Aken, door Duitse kogels getroffen op het ogenblik dat hij zijn eerste verkenneropdracht moest uitvoeren. De eerste Belgische gesneuvelde van de Grote Oorlog was acht dagen voordien nog verkoper van speelgoed en snoep in de Grand Bazar te Luik geweest.

DE FORTEN VAN LUIK

Het Duitse aanvalsplan mikte op een snelle doortocht van België en dus een vlugge verovering van Luik. Die tactiek moest hen toelaten hun troepen ten noorden van Samber en Maas te ontplooiën om van daaruit op te trekken naar Frankrijk. Maar Luik was een van de zwaarst gepantserde forten van Europa. De stad werd verdedigd door ongeveer 32 000 soldaten onder bevel van generaal Gérard Leman. Zij moesten de aanval afslaan van het tweede Duitse leger onder bevel van generaal Karl von Bülow dat bijna 60 000 man sterk was. De Duitsers leden op sommige plaatsen ernstige verliezen, maar al snel oordeelde generaal Leman dat de toestand niet houdbaar was. Hij trok zijn troepen terug op de linkeroever van de Maas en vestigde zijn nieuwe hoofdkwartier in het fort van Loncin. Al op 7 augustus viel de stad Luik zelf in Duitse handen. De forten rondom hielden echter stand. Vanaf 12 augustus nam het Duitse zware geschut van Krupp (waaronder twee zware houwitser van 420 mm van het type Kurze Marine Kanonen, bijgenaamd Grosse Bertha) en de Oostenrijkse artillerie van Skoda de Luikse vestingen onder vuur. Het Belgische leger had zijn wapenaria ook bij Krupp besteld, maar had een deel niet ontvangen en de kanonnen waarover het wel beschikte, waren van een kleiner kaliber en reikwijdte dan de Duitse. Bovendien liet het Belgische geschut bij het afvuren nog een rookpluim na, het Duitse niet. Het fort van Pontisse capituleerde na hevige beschietingen op 13 augustus en Loncin begaf op 15 augustus nadat een voltreffer de munitiekamer van het fort opblies. Op 16 augustus gaf de zwaargewonde generaal Leman de Luikse vesting op, na amper vier dagen strijd, terwijl door de Belgische legerleiding op een maand weerstand was gerekend.

leerde na hevige beschietingen op 13 augustus en Loncin begaf op 15 augustus nadat een voltreffer de munitiekamer van het fort opblies. Op 16 augustus gaf de zwaargewonde generaal Leman de Luikse vesting op, na amper vier dagen strijd, terwijl door de Belgische legerleiding op een maand weerstand was gerekend.

DE VAL VAN DINANT EN NAMEN

Na de val van Luik trachtte het Belgische leger zich te hergroeperen aan de Gete-linie (tussen Tienen en Diest) en rond Namen. De negen forten rond de stad werden verdedigd door 5 000 vestingtroepen, aangevuld met een deel van het veldleger dat uit Luik was teruggetrokken. De 22 000 Belgische soldaten stonden echter tegenover een overmacht van bijna 100 000 Duitse soldaten. Ook hier was de Belgische fortenbepanning verouderd en zeker niet opgewassen tegen het veel modernere en krachtigere Duitse geschut. De toestand werd kritiek toen de Duitsers een bres sloegen in de verdedigingsgordel en in de nacht van 20 op 21 augustus Andenne binnentrokken. De inname ging gepaard met plunderingen en wreedheden tegenover de burgerbevolking (300 woningen in brand gestoken en meer dan 400 burgers vermoord). De dag erna herhaalde het Duitse leger zijn gruweldaden in Tamines nabij Charleroi (460 burgers gedood en delen van de stad platgebrand). De eigenlijke beschieting van de Naamse fortengordel begon op 21 augustus met een meedogenloos artillerievuur. De dag erna viel ook het meer zuidelijk gelegen Dinant. Ook daar werden wreedheden begaan: niet minder dan 80 personen werden gefusilleerd en na de slachtpartij werd bijna gans de stad in brand gestoken. Op de middag van 24 augustus trokken de Duitse troepen Namen binnen en was een tweede belangrijke verdedigingspositie van het Belgische leger uitgeschakeld. Ook in Namen ging het Duitse leger over tot plunderingen en wreedheden tegenover de totaal weerloze burgerbevolking. Naarmate de Duitse

← **VERKRACHTING**
gekleurd krijt,
ca. okt. 1914,
29 x 24,5 cm
verz. In Flanders Fields
Museum, Ieper

→ **OVERMACHT**
zwart krijt, ca. 1914,
31,5 x 25 cm
privéverzameling

→ **SMEKEND
OM GENADE**
potlood, ca. 1914,
35 x 25 cm
privéverzameling

→ **DUITSE TERREUR**
zwart krijt, 1914,
25 x 32 cm
privéverzameling

→ **IN TREUE FEST**
(keizer Wilhelm II en
keizer Franz-Jozef I)
prentkaart, ca. 1914
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum

← **GEKWETSTEN**
sanguine, okt. 1914,
35,5 x 28 cm
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum
expositie Kunstzaal
Palace Hotel, Scheve-
ningen, 1919, nr. 8

↓ **KANONNEN**
potlood, ca. 1914,
16 x 21 cm
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum

vlotbrug, maar ook in sloepen. De grote petroleumdepots op het Zuid werden door de terugtrekkende Engelse soldaten in brand gestoken. Een hallucinante brand was het gevolg, het leek wel of de hele stad in vuur en vlam stond.

Louis Franck reed door de stad en constateerde de enorme schade door het bombardement, omdat de brandweer door de afgesloten watertoevoer vanuit Walem weinig of geen actie kon ondernemen. Hij bracht de volgende nacht door op een veldbed in het stadhuis en vernam daar op 9 oktober om 04.00 uur in de ochtend dat de laatste verdedigende troepen de stad hadden verlaten en dat het Belgische leger de vlotbrug wilde opblazen. Franck probeerde opnieuw contact te maken met Deguise, maar de telefoonlijnen waren verbroken. Kort daarna hoorde men vlakbij een hevige knal: het middelste stuk van de houten vlotbrug was opgeblazen. Franck riep daarop het stadsbestuur en de Intercommunale Commissie samen om met de gouverneur en enkele buitenlandse diplomaten te vergaderen. Hij zette zijn standpunt uiteen dat er gezien de ervaringen met het Duitse leger in Leuven en Aarschot dringend actie nodig was om de Duitse bevelhebbers te contacteren en met hen een vreedzame overgave van Antwerpen te onderhandelen. Schepen Louis Strauss bood weerstand, maar na uren discussiëren won Franck uiteindelijk het pleit. Er werd een delegatie samengesteld om de Duitsers te contacteren. Ze bestond uit burgemeester De Vos, senator Ryckmans en Franck. De Spaanse consul-generaal vergezelde hen als vertegenwoordiger van een

neutrale natie om de onderhandelaars te beschermen. Om 07.00 uur was de vergadering afgelopen en de delegatie vertrok in een wagen met witte vlag door de Wilrijkse poort uit de stad. Na een kilometer werden ze op de Boomsesteenweg door Duitse soldaten tegengehouden. Vervolgens reed een Duitse chauffeur hen naar generaal von Beseler in Tildonk (voorbij Mechelen) waar ze rond de middag aankwamen.

Von Beseler vroeg hen onmiddellijk of het gesprek in het Duits kon verlopen en of er een Belgische militair bij was om het nationale bolwerk Antwerpen uit handen te geven. Franck antwoordde in het Duits dat ze enkel het burgerlijke gezag vertegenwoordigden. Onmiddellijk vroeg de Duitse bevelhebber hem waar het Belgische leger zich dan bevond. Franck antwoordde dat hij als man van eer op die vraag niet kon antwoorden. Von Beseler vermoedde een hinderlaag en wou twee van de drie afgevaardigden terugsturen om weer te keren met een militaire bevelhebber. Franck stelde onmiddellijk de vraag of de beschieting van de stad dan zou verdergaan. Von Beseler antwoordde dat die bij hun aankomst was stopgezet. Franck drong echter verder aan en aanvaardde niet dat hun groep zou opgesplitst worden. Von Beseler gaf toe en zei dat er op dat ogenblik ook een Duitse officier op weg was naar het Antwerpse stadhuis. Als de man behouden terugkeerde en hun verhaal bevestigde dan konden ze hun besprekingen later in de middag verderzetten. Ze zouden echter niet in Tildonk op de Duitse gezant wachten, maar wel in het dichterbij Antwerpen gelegen Kontich. Daar bleek gelukkig dat de Duitse gezant er al gezond en wel was teruggekeerd. Hij informeerde hen dat de Duitse troepen sinds diezelfde middag de stad waren binnengetrokken en geen verdere weerstand ondervonden. Von Beseler, zeer ontgoocheld over de gang van zaken, voelde er nog steeds weinig voor om met burgers tot een akkoord te komen. De overgave van de stad was voor hem trouwens de facto niet meer nodig. Hij wou van het stadsbestuur wel andere toegevingen, liefst op militair vlak. In de eerste plaats eiste hij de overgave van de overblijvende forten die nog steeds standhielden. Daarnaast wenste hij de teruggave van de Duitse krijgsgevangenen en de overhandiging van de voorraden die het Belgische leger had achtergelaten. Franck aanvaardde die eisen niet en herhaalde nogmaals dat ze geen militair gezag of mandaat hadden. Uiteindelijk stelden de Duitse bevelhebbers een compromis voor. De burgerlijke afvaardiging moest de forten zelf niet overdragen, maar ze

← **1914 ANTWERPEN
7, 8, 9 OKTOBER
GEBOMBARDEERD
UITGEBRANDE EN
INGESTORTE HUIZEN
ZUIDERLEI**
prentkaart, 1914
verz. Stadsarchief
Antwerpen

→ **VLUCHTELINGEN
IN DE OVERZETBOOT**
zwart krijt, okt. 1914,
24 x 35 cm
privéverzameling
expositie Kunstzaal
Palace Hotel, Scheve-
ningen, 1919, nr. 25

→ **VLUCHTELINGEN
[MET MOEDER VAN
MIEGHEM] IN DE
OVERZETBOOT**
gekleurd krijt, ca. okt. 1914,
42,5 x 58 cm
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum

→ **VLUCHTELINGEN
OP HET STEENPLEIN**
foto, ca. 8 oktober 1914
verz. War Heritage
Institute, Brussel

moest wel met de plaatselijke bevelhebbers gaan onderhandelen, anders werd de stad opnieuw gebombardeerd. Er zou een delegatie Antwerpse gijzelaars samengesteld worden die met een afvaardiging van Duitse officieren met elk nog weerstand biedend fort en zijn bevelhebbers kon gaan onderhandelen over de overgave. Twaalf auto's en zes gijzelaars moesten de volgende ochtend van 10 oktober om zeven uur in de ochtend aan het Antwerpse stadhuis klaarstaan. Verdere afspraken werden op papier gezet.

De tekst werd in het Frans opgesteld, omdat buiten Louis Franck niemand van de Antwerpse delegatie de Duitse taal voldoende beheerste. Toen de overeenkomst door de Belgen ondertekend moest worden, aarzelde Franck. Hij beseftte

dat hij zich op glad ijs begaf en dat zijn politieke rivalen (onder wie Louis Strauss) hem later de rekening zouden presenteren. Maar von Beseler stelde een ultimatum: als de Belgen niet onmiddellijk tekenden, zou hij de Duitse troepen terugtrekken uit de binnenstad en de bombardementen over het hele gebied (stad en forten) hervatten. Toen Franck als allerlaatste zou tekenen, kwam hij op de valreep nog met een voorstel: hij zou nog diezelfde avond, in zijn eentje, een bezoek brengen aan de weerspannige forten en de bevelhebbers een voor een overtuigen het nutteloze bloedvergieten stop te zetten om ook de stad en haar burgerbevolking te sparen van verdere verwoestingen. Na enige aarzeling gingen de Duitse bevelhebbers akkoord met zijn voorstel en uitein-

↑ **VLUCHTELINGEN**
[MET MOEDER
VAN MIEGHEM]
gekleurd krijt, 1914,
80 x 200 cm
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum
(oude verz. Louis Peeters)

← **VLUCHTELINGEN
OP HET STEENPLEIN**
foto, 7 of 8 oktober 1914
verz. War Heritage
Institute, Brussel

↓ **VLUCHTELINGEN
[MET MOEDER
VAN MIEGHEM]**
olieverf op papier op
doek, ca. okt. 1914,
63 x 160 cm
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum
(schenking Mies de Haes)
retrospectieve Van Mieghem,
Wereldtentoonstelling,
Antwerpen, 1930

Om 05.30 uur in de ochtend van 10 oktober kwamen Franck en zijn broer terug aan op het stadhuis. Om 07.00 uur zouden de Duitsers zich aanmelden voor de wagens en gijzelaars. Er restte dus geen tijd meer om de forten ten zuiden van de stad tijdig te bezoeken met alleen een Belgische delegatie en er werd een lijst van gijzelaars samengesteld: Frédéric Delvaux (volksvertegenwoordiger), Louis van Peborgh (senator), Jacques Langlois, Fernand Carlier, Edouard Bunge, Charles Corty (voorzitter van de Antwerpse Kamer van Koophandel), Robert Osterrieth en Frans Franck. Die laatste was toen 42 jaar oud en vader van drie jonge kinderen. Louis Franck zelf mocht niet mee als gijzelaar, omdat zijn rol voor de stad te belangrijk werd geacht.

Toen een konvooi Duitse militairen met burgemeester De Vos en Frans Franck per wagen al vertrokken was naar de forten van Liezele, Bornem en Puurs, kwam er op het stadhuis een delegatie Belgische militairen, gezonden door Deguise,

onder leiding van officier Werbrouck aan om de overgave van het nationale bolwerk Antwerpen te onderhandelen. Daarop antwoordden de Duitsers dat die overgave door het akkoord van Kontich niet meer nodig was. Werbrouck antwoordde dat hij het akkoord verder met Deguise wou bespreken op de linkeroever. De Duitsers zeiden dat daar geen tijd meer voor was en dat de bevelhebbers van de resterende zuidelijke forten zich voor 12 uur die dag moesten overgeven of de bombardementen zouden over het ganse gebied worden hervat. Ze speelden het keihard, want ze dreigden ermee dat ze de beschieting van de stad onmiddellijk zouden hernemen als Werbrouck het akkoord van Kontich niet ondertekende. Senator Ryckmans en Louis Franck slaagden er uiteindelijk in Werbrouck te overtuigen. Voor elk fort dat nog weerstand bood, werd nu een apart document met opdracht tot overgave opgesteld. Burgemeester De Vos en Frans Franck, die zonder dat laatste door Werbrouck ondertekende document al onderweg waren, konden ook niet meer worden teruggeroepen. Zij meldden zich om 10.00 uur die ochtend van 10 oktober bij het fort van Liezele.

De Belgische bevelhebber vreesde een hinderlaag en hield de gijzelaars angstvallig onder schot. Na lang treuzelen en onder grote dwang van de begeleidende Duitse officieren gaven hij en zijn troepen zich uiteindelijk eerbaar over. Vervolgens werden Frans Franck en De Vos door de Duitsers naar de redoute van Puurs gereden. De bevelhebber daar ging eveneens in op hun smeekbede. Om 11.40 uur kwamen ze aan bij hun laatste halte, het fort van Bornem. Frans Franck en De Vos speelden het ditmaal hard en zeiden de bevelhebber dat hij de laatste was die het lot van de stad en haar inwoners in zijn handen had. Toen de klok 12.00 uur sloeg, kwam de begeleidende Duitse officier binnen en eiste een onmiddellijk akkoord ofwel werden de beschietingen stante pede hervat. De Belgische bevelhebber stemde ten einde raad in met een eervolle overgave. De andere forten gaven zich die ochtend, na het zien van het ondertekende document van officier Werbrouck, allemaal over. Om 15.00 uur gaf Deguise in Fort Sint-Marie in Zwijndrecht zich uiteindelijk ook over. Diezelfde dag werd de Belgische bevelhebber nog naar Tildonk gereden waar hij een laatste vernederend onderhoud had met de Duitse generaal von Beseler. Luitenant-generaal Deguise werd naar Duitsland in krijgsgevangenschap gevoerd en kwam pas in november 1918 opnieuw vrij.

← **TEN AANVAL!**
bister, ca. okt. 1914,
24 x 34 cm
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum

→ **COLONNE SOLDATEN
MET PAARDEN**
bister, 1914, 25 x 36 cm
verz. Eugeen Van
Mieghem Museum

↗ **SOLDATEN TE
PAARD MET KANON**
bister, ca. 1914,
16,5 x 21 cm
privéverzameling

↘ **BELGISCHE SOLDAAT**
potlood, ca. 1914,
30 x 17 cm
privéverzameling

↖ **MARCHERENDE
SOLDATEN**
bister, ca. okt. 1914,
31 x 21 cm
privéverzameling

← **SOLDATEN IN EEN LOOPGRACHT**
bister, 1914, 17 x 20 cm
privéverzameling

→ **SOLDAAT MET PAARD**
inkt, ca. 1914,
12,5 x 20 cm
privéverzameling

↖ **GEEF ACHT!**
bister, 1914,
16,5 x 21 cm
verz. War Heritage
Institute, Brussel

↗ **WACHTEND OP DE VIJAND**
bister, 1914, 25 x 36 cm
verz. War Heritage
Institute, Brussel

← **GEKWETSTEN**
sanguine, okt. 1914,
17 x 35 cm
privéverzameling

← **GESNEUVELDE**
zwart krijt, ca. okt. 1914,
25 x 33 cm
privéverzameling

→ **TWEE SOLDATEN
IN EEN LOOPGRACHT**
inkt, ca. 1914,
17 x 23 cm
verz. In Flanders Fields
Museum, Ieper

↘ **SOLDATEN IN
DE LOOPGRAVEN**
bister, okt. 1914,
16 x 21 cm
verz. War Heritage
Institute, Brussel

↙ **SLAGVELD**
zwart krijt, ca. okt. 1914,
21 x 34 cm
privéverzameling

